

РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ КЛАСТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ МАРКЕТИНГУ ВЗАЄМВІДНОСИН ТА МАРКЕТИНГУ ВЗАЄМОДІЇ

В умовах глобалізації світової економіки більший вплив на національне господарство, зокрема, на регіональному рівні, надає екстерналізація виробництва, що впливає на шляху підвищення конкурентоспроможності держав та їх регіонів і територій. При цьому центром зародження конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів залишається регіональне середовище, яке не підлягає переносу. Теорія конкуренції, створена М. Портером, при розробці стратегії розвитку економіко-промислової політики відводить важливу роль в цьому питанні територіальним кластерам. Сьогодні багатьма спеціалістами, серед них: Т. Андерсон, С. Розенфельд, М. Енрайт, С.І. Соколенко, М.П. Войнаренко, визнається, що територіальні кластери є важливим фактором регіонального економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності окремих регіонів та національної економіки в цілому [1; 2; 3; 4].

З розвитком ринкових механізмів кластерній проблематиці приділяється все більше уваги і в нашій країні. При цьому, кластеризація економіки України та її регіонів ускладнена відсутністю чіткого розуміння саме феномена кластеру, не дивлячись на значні зусилля зі сторони крупних вчених-економістів України: С.І. Соколенко, М.П. Войнаренко, А. Амоши, Н.А. Микула, В.І. Захарченко, Г.А. Семенова, І.П. Булеєва, Н.А. Кизима та ін.

Низький рівень теоретико-методологічного опрацювання положень кластерної теорії, адаптованої до процесу цифрової трансформації економіки в свою чергу відсуває створення кластерної політики, як на регіональному, так і на національному рівнях та, як наслідок, обмежує можливість застосування державних інструментів підтримки розвитку кластерних ініціатив в сукупності ефективного використання інструментарію маркетингу взаємовідносин та взаємодії.

Розвиток кластерів дозволяє забезпечити оптимізацію положення вітчизняних підприємств у виробничих ланцюгах

створення вартості, сприяючи підвищенню ступеня переробки видобутої сировини, заміщенню імпорту товарів та зростанню локалізації складальних виробництв, а також підвищенню рівня нецінової конкурентоспроможності вітчизняних товарів та послуг, в сукупності становлення конкурентного адаптаційного потенціалу суб'єкта в умовах нестабільності ринку [5].

Слід відзначити, що стадії практичної реалізації в українських регіонах досягли відносно невеликої частини проектів розвитку кластерів. За рядом пріоритетних напрямлень кластерної політики на рівні регіонів України та їх суб'єктів господарської діяльності роботи ще практично не розпочаті, а саме:

- не створені механізми методичної, інформаційно-консультаційної та освітньої підтримки розвитку кластерів;
- обмежено набір інструментів фінансової та кредитної підтримки кластерних проектів з бюджетних джерел;
- відсутня необхідна координація діяльності органів державної влади, органів виконавчої влади в регіонах країни та органів місцевого самоуправління, об'єднань підприємців щодо реалізації кластерної політики;
- не розроблено національну концепцію розвитку інноваційних кластерних структур як на рівні регіону, так і на рівні суб'єктів господарської діяльності, адаптованої до рівнів цифрової трансформації економіки.

Разом з цим необхідно розуміти, що реальному розвитку кластерів буде сприяти не наявність кластерної політики, а наявність в регіоні таких передумов, як підприємницька активність, інноваційна ініціатива, високий рівень конкуренції.

Відповідно до вищесказаного, на думку авторів цього дослідження, необхідно запропонувати такі методичні підходи до розвитку інноваційно-орієнтованих територіальних кластерів, з врахуванням використання інструментарію маркетингу взаємовідносин та маркетингу взаємодії, які будуть сприяти стимулюванню інноваційної ініціативи, яка спирається на формування конкурентоспроможного адаптаційного потенціалу та конкурентного імунітету з однієї сторони, та підвищення рівня процесів цифрової трансформації в регіоні, з іншої.

Таким чином, мета, яку визначили автори цієї роботи, полягає в наступному:

– розглянути одне з ключових завдань розвитку регіональних економічних систем, а саме, інноваційного розвитку територіальних кластерів;

– виявити умови для застосування інструментарію маркетингу взаємовідносин та маркетингу взаємодії в рамках цифрової трансформації економіки для забезпечення інноваційного розвитку територіальних кластерів.

Теоретичні та методичні основи формування територіальних кластерів відображено в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених: М.П. Войнаренко, А.І. Амоши, Б.М. Данилишина, Б.В. Буркинського, В.І. Дубницького, В.І. Захарченко, В.І. Ляшенко, Н.Н. Меркулова, Н.А. Мікули, С.І. Соколенко, Г.А. Семенова, Н.А. Кизима, І.П. Булеєва, а також А.Н. Асаула, Г.Я. Броншпака, А.В. Бабкіна, Л.Г. Багієва, Ю.В. Вертакової, І.І. Фархутдінова, М.А. Ніколаєва, К.Є. Кулагиної, М. Портера, С. Розенфельда, С. МакДональда, Д.В. Хавіна, Є. Дахмена, В. Лімера, Е. Фезера та ін.

Вказані автори у своїх дослідженнях, наприклад у [6;7] пропонують власне трактування як поняття «кластер», «інноваційний кластер», «територіальний кластер», а також власне бачення умов застосування інструментарію маркетингу взаємовідносин та маркетингу взаємодії в рамках процесу цифрової трансформації, адаптованого до процесу формування інноваційного територіального кластеру.

Теоретична значущість роботи полягає в тому, що основні теоретичні положення, які включені в роботу можуть бути використані при вдосконаленні методології інноваційного розвитку територіальних кластерів в рамках регіону з врахуванням застосування маркетингу взаємовідносин та маркетингу взаємодії в умовах цифрової трансформації економіки.

На сучасному етапі, в період цифрової трансформації економіки та впливу планетарної пандемії COVID-19, найбільшого визнання та розповсюдження в діловому та науковому середовищі інформаційного суспільства отримала модель економічного зростання на основі інформаційно-інноваційного розвитку суб'єктів господарської діяльності на макро-, мезо- та мікроекономічних рівнях. В рамках формування та переходів технологічних укладів на зміну промислової

політики, як на рівні підприємства, так і на рівні регіонів, сутність якої полягає в розвитку галузей економіки, приходиться концепція кластерної політики, яка враховує вплив цифровізації на економіку. В цьому контексті, під територіальним кластером розуміється, перш за все в рамках регіону, об'єднання підприємств, постачальників обладнання, комплектуючих, сировини; спеціалізованих виробничих та сервісних послуг, науково-дослідницьких та освітніх організацій, пов'язаних взаємовідносинами територіальної близькості та функціональної залежності у сфері виробництва та реалізації товарів та послуг.

3.1. Особливості формування системи територіальних кластерних структур в рамках інноваційного розвитку регіонів

Спираючись на сучасну кластерну теорію та практику розвитку географічно локалізованих систем, авторами досліджень [8; 9; 10; 11; 12] показано з однієї сторони обмеженість, а з іншої поліваріантність застосування кластерного підходу до соціально-економічного розвитку економік як окремо взятих країн, так і їх господарства на регіональному рівні. На думку видного спеціаліста по кластерній теорії С.І. Соколенко, визначено, що обмежена можливість застосування сучасної кластерної теорії обумовлена тим, що кожний окремий кластер є унікальним за своїм характером та функціональними особливостями [13].

Як відзначає автор роботи В.Л. Абашкін, поняття «кластер» трактується неоднозначно. Є значні невідповідності між загальною теорією утворення кластерів та практичними дослідженнями їх конкретних прикладів. Однією з основних причин цієї невідповідності є обмеженість об'єму даних по відношенню до кількості існуючих моделей, їх недостатня надійність та багатогранність для характеристики такого складного об'єкту як кластер [14].

Слід відзначити, що найчастіше необхідна інформація, не дивлячись на цифрову трансформацію економіки, просто відсутня. Можна погодитися з думкою видатного українського вченого М.П. Войнаренка, що значним для регіональних кластерів, як і раніше, є фактор територіальної локалізації,

підтверджений паралельним впливом як процесом глобалізації, так і регіональною спеціалізацією та екстерналізацією виробничих процесів та їх інтернаціоналізацією [15].

З врахуванням процесів глобалізації та впливу цифрової трансформації, по мірі розвитку кластерного утворення все більше спостерігається його участь в глобальних мережах, посилюється аутсорсинг непрофільних видів діяльності. Разом з тим, як відзначено в дослідженні [14], значна кількість діяльності, в першу чергу інноваційної спрямованості, провідних фірм кластеру в ланцюжку нарахування вартості продовжує здійснюватися в його територіальних межах, та при цьому допоміжні послуги також задовольняються в межах кластеру. На думку авторів цієї роботи, саме територіальна локалізація для просторових кластерів є одним з важливіших імперативів і в класичній кластерній теорії.

До сих пір багатьма вченими та спеціалістами в теорії кластерів ведеться дискусія щодо термінів «регіональний кластер» та «територіальний кластер». Ряд вітчизняних вчених, серед них А.І. Амоша, М.П. Войнаренко, В.І. Дубницький, В.І. Захарченко, С.І. Соколенко, В.Л. Пілюшенко відзначали в своїх роботах [3; 4; 16; 17], що виходячи із значущості фактора територіальної концентрації для локалізованих географічно-економічних систем, а також враховуючи специфіку економіки регіонів України, слід доцільно робити акцент на вивчення та розвиток регіональних кластерів. Причому, можливим є доцільність заміни широко використовуваного в науковій літературі терміну «регіональний кластер», яке більшою мірою відображає першість фактору географічної локалізації кластерних утворень. В зарубіжній термінології поняття «регіональний кластер» трактується як одиничне кластерне утворення, яке географічно відповідає конкретному економічному регіону, причому межі якого найчастіше провідні, виходячи з кон'юнктурних міркувань.

Під «територіальним кластером» автори розуміють географічно локалізоване неформальне об'єднання фірм, підприємств, компаній, установ та інститутів, взаємопов'язаних в специфічній області відносинами корпорації, економічних відносин, конкуренції та конкурентного адаптаційного потенціалу, учасників кластеру, що підсилює конкурентні

переваги учасників, які входять в нього, завдяки синергетичному ефекту, який створюється вигодами від рівня взаємовідносин та взаємодій, від узгодженості дій на цільовому ринку та його цільових сегментів.

Кластерна теорія та аналіз зарубіжного досвіду формування кластерів, виконаного у великих дослідженнях вітчизняних вчених [3; 4; 8; 15], доказують доцільність вибудовування споріднених та підтримуючих галузей у формі концентрації компаній, які виникають на основі сильних зв'язків, а також високого рівня маркетинг-менеджменту на основі взаємовідносин та взаємодії всередині кожного кластеру. Процес створення моделі кластерної організації у вигляді моделі регіонального/територіального кластеру потребує більшої та складної підготовчої роботи, що включає виявлення закономірних передумов на основі оцінки соціально-економічного стану регіону, його «розумної» спеціалізації, розробки правил/алгоритму входження в кластер, розподілення кластерів за ступенем зрілості на існуючі, формуючі та потенційні.

Можна відзначити визначені переваги, які створюють присутність територіального кластеру в регіональній соціально-економічній системі:

- формується зручний інструмент взаємодій з бізнесом, в регіоні зростає кількість платників податків та збільшується база оподаткування;

- виникають нові можливості для диверсифікації економічного розвитку території;

- стимулюється створення науково-дослідницької (як правило, інноваційно-орієнтованої) інфраструктури;

- стимулюється створення нових компаній, прискорюється інноваційний процес, підвищується продуктивність виробництва, знижуються витрати виробництва, покращується кадрова політика в регіоні [18].

Абсолютне значення вкладу кожного територіального кластеру в загальний регіональний кластер F_{ij} вих визначається наступним чином:

$$F_{ij\text{ вих}} = \frac{F_{ijo} + \sum_{ij=1}^k F_{ij\text{ вх}}}{n-1} \quad (1)$$

за умови

$$P_{ijo} + \sum_{ij=1}^k F_{ij\text{ вх}} \geq P_{ij}, \quad (2)$$

де

i – індекс кластеру, який входить до кластеру регіонального кластеру;

j – індекс кластеру, який виходить з кластеру регіонального кластеру;

F_{ij} – сила впливу або значення вкладу i -го кластеру j -му кластеру;

P_{ijo} – базові значення адаптаційного потенціалу в кластері;

P_{ij} – потенціал кожного кластеру;

$F_{ij\text{ вх}}$ – значення вкладу, який входить від інших кластерів регіонального кластеру;

$F_{ij\text{ вих}}$ – значення вкладу, який виходить до інших кластерів регіонального кластеру.

Слід відзначити, що процес формування інноваційного територіального/регіонального кластеру стратегічно обумовлено галуззю та вибором виду створюваного кластеру:

– інфраструктурно-інноваційний кластер (основна перевага пов'язана з тим, що він формується навколо гарантованого споживання продукції/послуги, а також потенціалом конкурентного потенціалу учасників кластеру);

– кластер нанотехнологій ґрунтується на створенні бази нових знань (нових фізичних та хімічних принципів та ефектів), не існуючих видових інноваційних інфраструктур. При цьому, основний недолік даного високотехнологічного кластеру полягає в тому, що ніколи заздалегідь неможливо прорахувати сприйняття цінності та знання інновації для споживачів (як приклад, відставання у сфері цифрової грамотності населення не дозволяє ефективно використовувати переваги цифрової трансформації економіки). Тому, в реальній практиці формування даного виду територіального/регіонального кластеру, доцільно здійснювати лише під гарантії держави або великих наукових грантів міжнародних організацій;

– кластер «запозичення технологічної платформи»;
 – створення на основі концепції Індустрія 4.0 та далі існуючих типів промисловості. На думку авторів, в умовах регіонів України, основна складність побудови даного виду кластеру полягає в складній системі узгодження фінансово-організаційних рішень. В цьому випадку пропонується класифікація факторів, які визначають можливість формування та розвитку територіально-галузевих кластерів з міжнародною участю (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація факторів, які визначають можливість формування та розвитку територіально-галузевих кластерів з міжнародною участю

Результати аналізу теорії кластерів та діяльності підприємств – суб’єктів регіонального господарського комплексу, зокрема, тих, що входять в структури територіальних

кластерів, дозволили виділити ряд принципів інноваційного розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Базові принципи інноваційного розвитку територіальних кластерів

Назва принципу	Короткий опис
1	2
Принцип територіальності	Інноваційний розвиток підприємств, розташованих на різних територіях регіонального виробничого комплексу є специфічним та обумовлений дією факторів локальних конкурентних переваг та конкурентоспроможного адаптаційного потенціалу кожного підприємства. Цей принцип реалізується на практиці шляхом виявлення, вивчення та розвитку територіальних кластерів
Принцип інноваційної ініціативи	Перевага на даній території зайнятих в різних кластерах підвищує інноваційність, так як вона багато в чому є наслідком зіткнення людей, які володіють знаннями та досвідом, які істотно відрізняються; протилежний підхід породжує самовідтворююче групове мислення, відтворення старих ідей, стереотипів та підходів. Для практичної реалізації цього принципу необхідно створювати ефективну систему мотивації (в основному до нововведень) для розвитку інноваційної діяльності учасників територіальних кластерів
Принцип конкурентоспроможного імунітету в умовах «жорсткої» конкуренції	Для того, щоб стимулювання кластерних утворень не було субсидією, як і традиційні заходи промислової політики, необхідно створювати умови для розвитку конкуренції та формування конкурентоспроможного імунітету між учасниками територіальних кластерів. На практиці цей принцип реалізується у вигляді зростання продуктивності та фінансової стійкості у тій сфері, в якій ведуть свою діяльність розташовані на цій території суб'єкти (підприємства, фірми) господарчої діяльності. Наявність іноземних фірм, які займаються високопрофесійним бізнесом в регіоні, часто призводять до підвищення ефективності роботи національних суб'єктів господарчої діяльності, та навпаки

Закінчення таблиці 1

1	2
Принцип диверсифікації для реалізації стійкості регіонального господарського комплексу	Розвиток конкурентоспроможного виробництва на даній території в рамках різних взаємодоповнюючих кластерів підвищує стійкість в цілому регіональної економіки, підвищуючи її диверсифікованість. На стику кластерів створюється сприятливе середовище для створення нових видів бізнесу, нових технологій, нових інформаційних, високопрофесійних та інтелектуальних послуг та товарів, адаптованих для впровадження цифрових технологій та штучного інтелекту, цифрового маркетингу

В даній роботі автори розуміють під інноваційним розвитком цілеспрямований вплив на господарчу систему, що забезпечує комплексне використання у всіх сферах інновацій для виробництва товарів та послуг. Аналіз критики кластерної політики, що полягає в основному в затвердженні подібності промислової та кластерної політик [4; 19; 20; 21] дозволив сформулювати принципи інноваційного розвитку кластерних структур, які відрізняються від принципів окремих аспектів промислової політики на рівні регіону. Також у ході аналізу конкурентоспроможності учасників територіальних кластерів було виявлено конкурентні переваги, які сприяють формуванню конкурентного імунітету в цілому регіону та мають локальний характер: місцева економічна політика, яка заохочує відповідні форми інвестицій; умови місцевого та регіонального попиту; доступність факторів виробництва; наявність конкурентоспроможних постачальників та ін. Ця обставина дозволила сформулювати перший базовий принцип інноваційного розвитку кластерної структури як принцип територіальності (див. табл. 1) [7].

На основі принципів інноваційного розвитку можна запропонувати вдосконалену модель інноваційної інфраструктури територіального кластеру, яка підходить для визначення пріоритетів його розвитку за допомогою порівняння фактичного стану інноваційної інфраструктури із запропонованою моделлю (рис. 2).

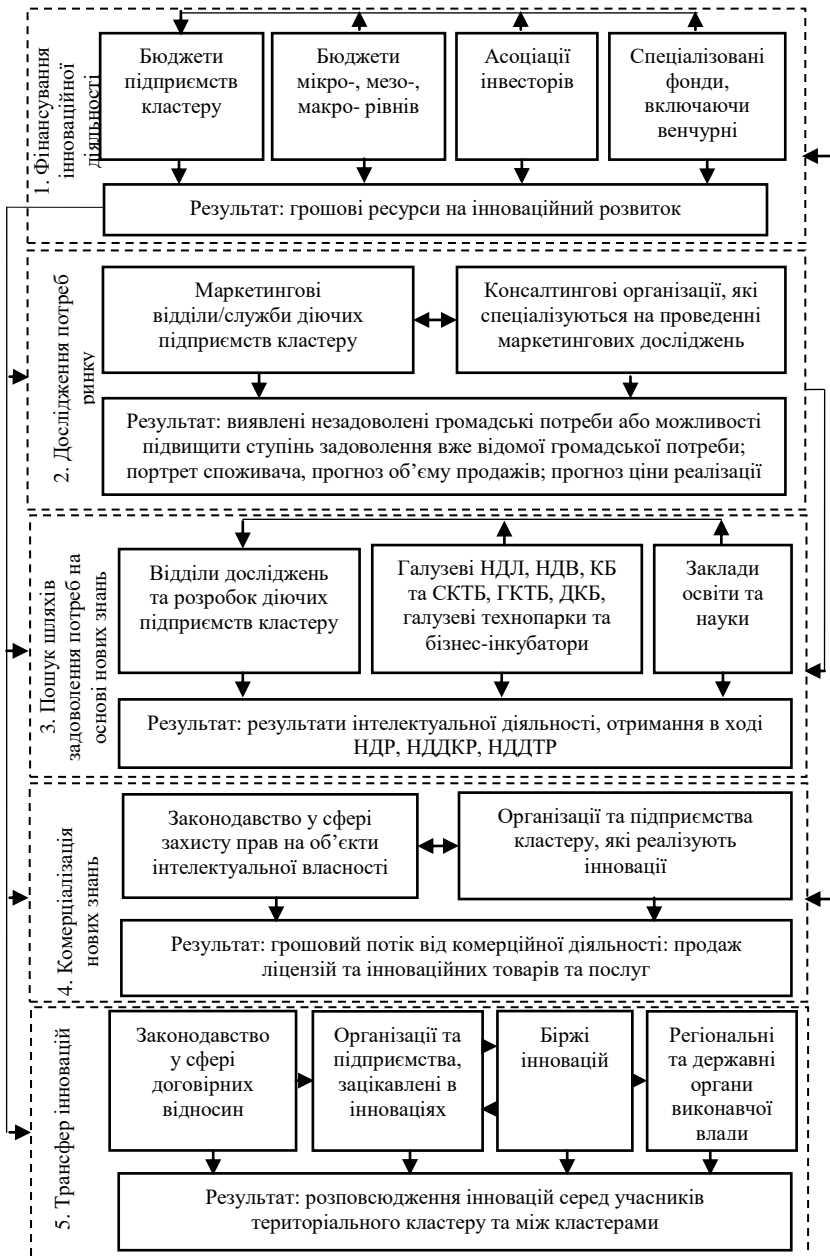

Рис. 2. Модель інноваційної інфраструктури територіального кластеру

Під інноваційною інфраструктурою регіонального (територіального) комплексу розуміється комплекс взаємодіючих, та тих, що знаходяться у взаємовідносинах, а також взаємозв'язаних інститутах (елементи, компоненти), які приймають участь в інноваційному процесі. На думку авторів, за основу моделі інноваційної інфраструктури логічно прийняти модель інноваційного процесу. Відомо, що основними етапами інноваційного процесу є: дослідження потреб ринку (на базі маркетингових досліджень); пошук способів задоволення потреб на основі нового знання; комерціалізація нового знання та трансфер інновацій. Кожний з представлених етапів інноваційного процесу повинен бути забезпечений відповідними елементами інноваційної інфраструктури, найчастіше залежними від специфіки регіонального господарського комплексу (рис. 2).

Характеризуючи елементи першої групи, можна дійти висновку, що в регіонах України виконано певну роботу щодо формування інструментів (на основі маркетингу взаємовідносин та маркетингу взаємодії) для залучення інвестицій у створення та розвиток територіальних кластерів. Але, на жаль, під впливом пандемії COVID-19 та частково через визначену неготовність до процесу цифрової трансформації економіки, інвестиційна привабливість регіонів України падає, та об'єми інвестування у формування інноваційних структур значно скорочуються.

Наступна група елементів інноваційної інфраструктури орієнтована на визначення ринкових потреб. Важливість цього етапу інноваційної інфраструктури складно переоцінити. Відзначимо, що основне рішення при виділенні територіального кластеру – щодо доцільності виділення кластеру – приймається, як правило, на основі інформації щодо ринку на продукцію/послугу підприємств та структур даного кластеру. За умови, що продукція/послуги ключових підприємств та структур кластеру затребувані на внутрішньому регіональному, або національному, або на зовнішньому ринку, або присутня реальна можливість щодо створення нових ринків як всередині країни, так і за її межами, приймається рішення щодо доцільності створення територіального кластеру.

Таким чином, забезпечується природність процесу розвитку регіональних економік з врахуванням історичних передумов та культурних традицій. Наявність ринку збуту

кінцевої продукції ключових підприємств кластеру становиться запорукою включення в кластер організацій-постачальників всіх видів ресурсів (основну роль будуть грати організації високопрофесійних та інтелектуальних послуг – постачальники нових знань та нових цифрових та інформаційних технологій): розвиток кластеру в цілому та його окремих підприємств будуть диктуватися запитами та змінами цільового ринку, причому інформація про який повинна постійно актуалізуватися. Саме тому останній момент потребує збору ринкової інформації на кожному етапі інноваційного процесу, а не тільки на етапі його ініціації.

Процес отримання нового знання забезпечується такими елементами інноваційної інфраструктури як відділи/підвідділи досліджень та розробок, галузеві технопарки та «проблемні» НДІ та КБ, заклади освіти (університети та спеціалізовані інститути та науки). Аналіз інноваційної активності підприємств хімічної галузі України дозволяє зробити попередній висновок, що навіть при наявності потенційного потужного інтелектуального ресурсу закладів НАН України, галузевих спеціалізованих інститутів та технопарку «Хімічні технології» на базі ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет» не дозволяє активно використовувати нового знання в області хімічних технологій, частково через реіндустріалізацію більшості підприємств хімічної галузі України.

Комерціалізація нового знання, що втілюється в товарі або проривній технології, на цільовому ринку здійснюється ключовими підприємствами кластеру. Причому, забезпечення добросовісної конкуренції досягається вдосконаленням законодавства у сфері захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності та зростанням культури ведення бізнесу у вітчизняній економіці.

Трансфер інновацій активізується між підприємствами кластеру завдяки координуючій діяльності регіональних та національних органів виконавчої влади. Пропонована вдосконалена модель інноваційної інфраструктури для рівня регіону дозволяє реалізувати на практиці базові принципи інноваційного розвитку територіальних кластерів.

Стимулювання інноваційної ініціативи є одним з основних факторів інноваційного розвитку регіональних/територіальних

кластерів. Відправною точкою в методичному підході є аналіз учасників територіального кластеру. Як правило, територіальний кластер утворено поряд груп підприємств та структур підприємницького сектору регіонального комплексу. По-перше, підприємства-виробники інноваційної продукції або послуги; по-друге, постачальники спеціалізованих факторів виробництва, комплектуючих виробів, механізмів, сировини та сервісних послуг; по-третє – фінансові та кредитні інститути; по-четверте – компанії, які працюють в супутніх галузях [7].

Кожна з визначених груп характеризується власними стратегічними орієнтирами, технологічними особливостями та конкурентоспроможним адаптаційним потенціалом, правилами формування асортименту, роботи з персоналом, що, безумовно, позначається на їх здатності ініціювати інновації. Можна запропонувати спільну для всіх учасників територіального кластеру систему факторів інноваційної ініціативи. В основі побудови даної системи лежить концепція зростання продуктивності та концепція механізму мотивації персоналу до нововведень. Виділимо сфери діяльності, які характеризуються своїм набором факторів, приведених в таблиці 2 [7].

Таблиця 2

Система факторів інноваційної ініціативи підприємств-учасників територіальних кластерів

Сфера діяльності підприємств	Набір факторів
1	2
Стратегічне управління підприємством	Регіональна економічна політика, яка заохочує відповідні форми інвестицій та постійне/системне вдосконалення; сильна конкуренція між суб'єктами господарської діяльності регіону
Робота з клієнтами або умови регіонального попиту	Наявність вимогливого та підготовленого регіонального споживача; потреби клієнтів, які відображають потреби як всередині регіону, так і за його межами; наявність нестандартного (незвичайного) локального/місцевого попиту у спеціалізованих сегментах, який можна обслуговувати глобально

Закінчення таблиці 2

1	2
Робота з постачальниками ресурсів або наявність споріднених та підтримуючих галузей	Присутність конкурентоспроможних місцевих постачальників, які мають конкурентний адаптаційний потенціал та певний рівень конкурентного імунітету Присутність конкурентоспроможних споріднених галузей
Забезпечення факторами виробництва	Кількість факторів виробництва витрати на природні ресурси; людські ресурси; ресурси капіталу; наявність матеріальної та інформаційної інфраструктур, а також науково-дослідницької та технологічної інфраструктур

На рис. 3 представлено методичний підхід до стимулювання інноваційної діяльності. Фактори стимулювання інноваційної активності формують внутрішнє середовище підприємства, яке відноситься до територіального кластеру. Зовнішнє середовище формує фактори, які здійснюють вплив на конкуренцію та конкурентний імунітет всередині територіального кластеру. Здебільшого, як показано зарубіжною практикою, кластери впливають на конкурентну боротьбу трьома способами:

- по-перше, за допомогою підвищення продуктивності вхідних у них фірм та підприємств, галузей;

- по-друге, шляхом підвищення здатності потенціалу та компетентності персоналу до інновацій, а також формування мотивації до нововведень, і, таким чином, до підвищення продуктивності;

- по-третє, за допомогою стимулювання нових бізнес-створень, підтримуючих інновації, зокрема, за рахунок використання інструментарію маркетингу взаємовідносин та маркетингу взаємодії, та границь кластеру.

Відзначимо, що чимало переваг базуються на зовнішній економіці (тобто експорт продукції та послуг) або перетіканні ключових факторів переваг через різні фірми та галузі, зокрема регіону (територіальна близькість та локалізація підприємств обумовлює широкий обмін інформацією, досвідом та інноваціями між ними).

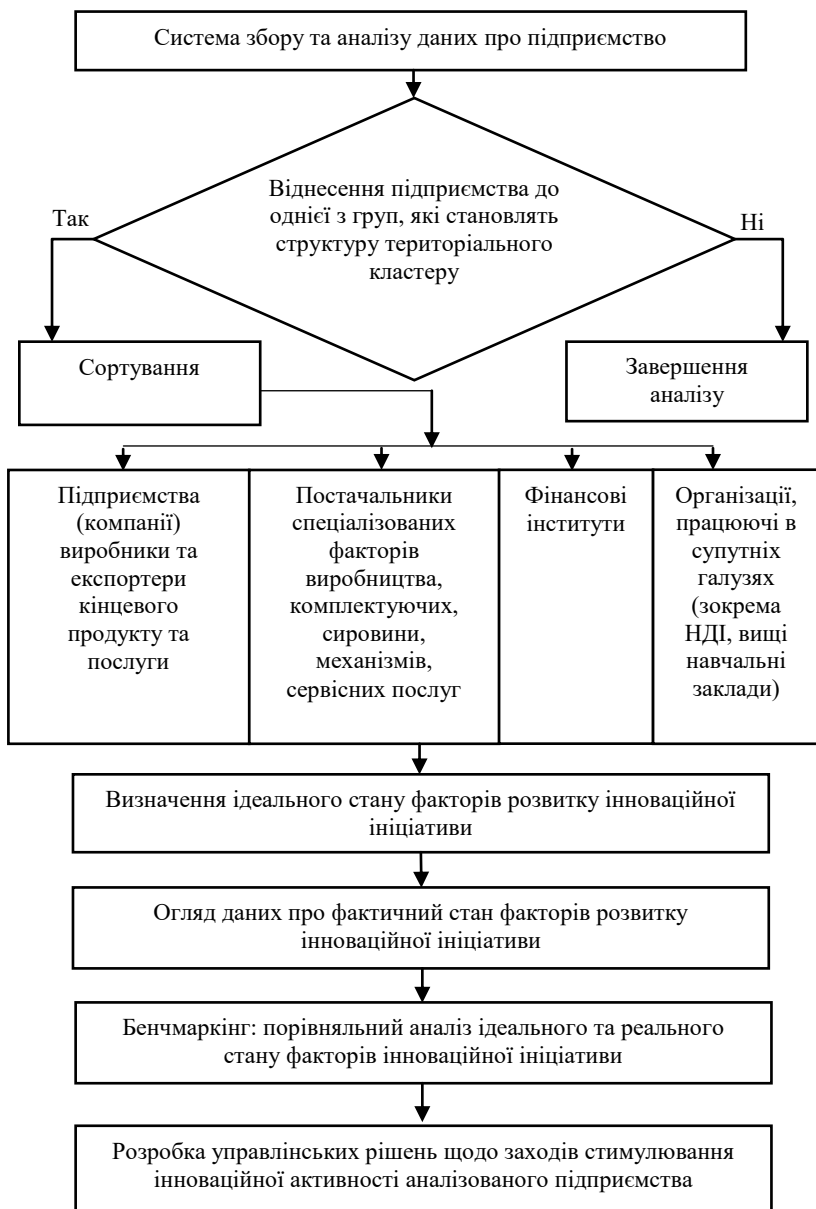

Рис. 3. Алгоритм методичного підходу до розвитку інноваційної ініціативи учасників територіальних кластерів

Таким чином, можна вважати, що загальна конкурентоспроможність кластеру та його конкурентний адаптаційний потенціал, конкурентний імунітет учасників територіального кластеру визначається продуктивністю, рівнем маркетингу взаємовідносин та маркетингу взаємодії, а також інноваціями. Логічно можна прийти до висновку, що основними передумовами до становлення розвинутого конкурентного ринку в умовах цифрової трансформації економіки є:

– по-перше, наявність «зрілого» споживача, який забезпечує платоспроможний попит на продукцію кластеру, зокрема й за рахунок рівня цифрової грамотності споживачів;

– по-друге, наявність виробників або експортерів (що змагаються) готового товару (переважно інноваційного) та послуги (як високопрофесійної, так і інтелектуальної).

При цьому, подальший розвиток динаміки конкуренції всередині територіального кластеру потребує заходів урядової підтримки та підтримки регіональних органів влади, напрямки якої будуть виявлені в результаті аналізу конкурентоспроможності та ефективності використання інструментарію маркетингу взаємовідносин та маркетингу взаємодії учасників територіального кластеру.

Методичний підхід до підвищення рівня конкуренції всередині територіального кластеру пропонується подати у вигляді алгоритму, відправним моментом якого є збір та аналіз даних щодо стану платоспроможного попиту у масштабі конкретної місцевості регіону та в глобальному масштабі на продукцію кластеру, а також аналіз інформації про структуру даного територіального кластеру з метою виявлення передумов для становлення конкурентоспроможного ринку продукції даного кластеру (рис. 4) [14].

Розглядаючи конкурентоспроможний підхід діяльності підприємства – потенційного учасника територіального кластера через чотири складові (стратегічне управління, робота з клієнтами, робота з постачальниками ресурсів, забезпечення факторами виробництва) необхідно виокремити фактори, характерні для кожної із складових видів діяльності (табл. 3).

Рис. 4. Алгоритм методичного підходу до підвищення рівня конкуренції та адаптаційного потенціалу всередині територіального кластеру

Таблиця 3

Фактори, які забезпечують розвиток конкуренції та адаптаційного потенціалу всередині територіального кластеру

Сфера діяльності підприємства	Набір факторів
Стратегічне управління підприємством	<ul style="list-style-type: none"> – усунення бар'єрів на регіональному рівні для місцевої (внутрішньої) конкуренції; – організація відповідних координуючих структур органу регіональної влади навколо кластерів; – зосередження зусиль для залучення іноземних інвестицій в регіональні/територіальні кластери; – орієнтація на посилення розвитку експорту в регіональних/територіальних кластерах.

Продовження таблиці 3

1	2
Робота з клієнтами або умови місцевого (локального) попиту	<ul style="list-style-type: none"> – створення зрозумілих, направлених на оновлення законодавчих стандартів; – спонсорування незалежного тестування, сертифікації продукції у сервісі для продукції або послуг (в більшості інноваційного характеру), яка поставляється кластером; – прийняття урядом на себе ролі вимогливого замовника для інноваційної продукції або послуг, що випускається кластером.
Робота з постачальниками ресурсів або наявність споріднених та підтримуючих галузей	<ul style="list-style-type: none"> – заохочення направлених на інтереси кластеру зусиль щодо залучення постачальників та провайдерів послуг з інших регіонів чи країн; – створення орієнтованих на кластери зон вільної торгівлі, промислових парків та парків постачальників; – формування системи використання інструментарію маркетингу взаємовідносин та маркетингу взаємодії для ефективної роботи з постачальниками ресурсів.
Забезпечення факторами виробництва	<ul style="list-style-type: none"> – створення спеціалізованих цифрових платформ для навчання та перепідготовки персоналу територіальних кластерів; – організація та розширена взаємодія науково-дослідницької роботи (як фундаментального, так і прикладного характеру) у вищих навчальних закладах регіону відносно розробки, пов'язаної з кластером технології та інноваційної продукції; – підтримка збору та обробки інформації (засобами цифровізації), що відноситься до діяльності територіального кластеру.

Запропонований методичний підхід до стимулювання інноваційної ініціативи та підвищення рівня конкуренції та адаптаційного потенціалу (на основі використання інструментарію маркетингу взаємовідносин та маркетингу взаємодії) став основою для запропонованого алгоритму, який дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо питань інноваційного розвитку територіальних кластерів (рис. 5) [14].

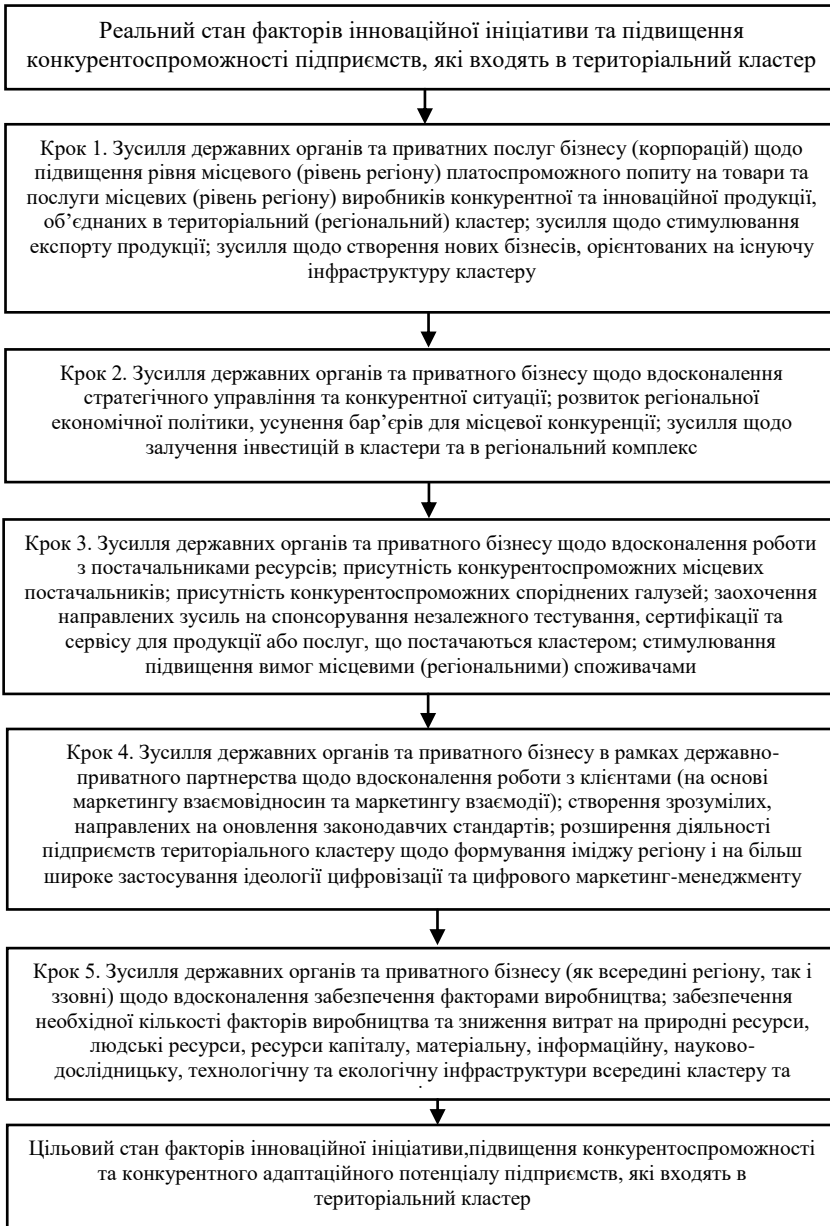

Рис. 5. Алгоритм управління інноваційним розвитком територіального кластеру

Розглянутий алгоритм представляє собою ланцюг послідовних рішень (кроків) та заходів по трансформації фактично сформованої ситуації за факторами інноваційної ініціативи, підвищення конкурентоспроможності, формування конкурентного адаптаційного потенціалу підприємств, які входять в територіальний кластер, в ідеальний стан факторів інноваційної ініціативи (зокрема за рахунок створення системи компетентності та мотивації персоналу підприємств до нововведень та стратегій оптимізації), а також підвищення конкурентоспроможності та конкурентного імунітету територіального/ регіонального кластерів в рамках потенційного господарського комплексу та підвищення «ділового іміджу» як територіального кластеру так і в цілому регіону в макроекономічних умовах.

Аналіз теорії кластерів та діяльності підприємств, які входять до структур територіальних кластерів (рівень регіону), дозволив виділити ряд принципів інноваційного розвитку: принцип територіальності, принцип інноваційної ініціативи; принцип конкуренції та формування конкурентного адаптаційного потенціалу; принцип диверсифікації. Данні принципи створюють передумови для формування комплексного методичного підходу до управління інноваційним розвитком територіальних кластерів. Необхідно виділяти на практиці, на основі виявлених принципів, значення моделі інноваційної інфраструктури.

В той же час не визначено місце та роль інструментарію маркетингу взаємовідносин та взаємодії в процесах формування та функціонування регіональних/територіальних інноваційних кластерів, з урахуванням процесів цифрової трансформації регіональної та національної економік, а також впливу наслідків планетарної пандемії коронавірусу COVID-19. Саме тому далі автори розглядають теоретико-методичні аспекти маркетингу взаємовідносин та маркетингу взаємодії в рамках цифровізації регіональної економіки.

© Дубницький В.І., М'ячин В.Г. ,
Колодинський С.Б., Науменко Н.Ю.,
Писарькова В.Р., Мирошніченко О.В., 2021